

Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka, Beograd

DOI 10.5937/kultura1234388K

UDK 141.4

2:5

26:27

originalan naučni rad

KRITIČKI OSVRT NA RAZLIKOVANJE ZNANJA I VERE

Sažetak: *Nadovezujući se na polemiku između Mihaila Markovića i Aleksandra Prnjata, autor dovodi u pitanje uobičajeno razlikovanje znanja i vere. Kao argument da se religija ne svodi na veru, on navodi fenomen mističkog saznanja. Iako je nadumno saznanje veoma teško dostižno, jer podrazumeva prevladavanje ega, njegova mogućnost opovrgava sužavanje znanja na razumsku sferu.*

Ključne reči: *vera, znanje, mistika, istina, ego*

Povod za ovaj kritički osvrt na uobičajeno razlikovanje pojmova znanja i vere je polemički tekst Aleksandra Prnjata, objavljen u časopisu *Filozofija i društvo*, br. 3/2009. Na str. 249, Prnjat, kao ilustraciju za svoju tezu da je neprimereno izricati kategoričke tvrdnje tamo gde bi umesnije bilo izneti ogradu da se radi samo o verovanju, navodi moj tekst *Mesijanska ideja u novovekovnom judaizmu*, objavljen u časopisu *Filozofija i društvo*, br. 1/2009. Prnjat najpre primećuje da je autor „svoje verovanje da je Isus Nazarećanin pravi Mesija izneo kao da je reč o znanju“, a zatim dodaje da se uz to autor „nije libio ni izricanja stavova iz arsenala takozvanog hrišćanskog antisemitizma“¹, koji bi se inače, po Hani Arent (Hannah Arendt), mogli okarakterisati kao ispoljavanje stare verske mržnje prema Jevrejima. Tekst o Jevrejima, koji Prnjat citira, glasi: „Uprkos brojnim proročkim naznakama, ograničivši se na usko, nacionalističko-političko shvatanje

1 Prnjat A., O jezičko-ekspresivnom paternalizmu: replika Mihailu Markoviću, *Filozofija i društvo* br. 3, Beograd 2009, str. 249.

Mesije, sputani legalističkim rabinskim duhom, nisu bili prihvatljivi za Hristovu univerzalnu misiju spasenja. Ne samo što su razapeli Hrista, nego je i većina jevrejskog naroda, uprkos Duhom Svetim nadahnutom delatnošću apostola, ostala tvrdokorna u odbijanju pokajanja i priznavanja Isusa za Mesiju, tj. Hrista. (...) Ne prihativši pravog Mesiju, Jevreji nisu odustali od mesijanske ideje².

Pre nego što se usredsredimo na razliku između znanja i vere, preispitajmo da li tvrdnja da većina Jevreja nije prepoznala pravog Mesiju i da stoga još uvek očekuje dolazak svog Mesije podrazumeva antisemitizam. Ako je ta tvrdnja antisemitska, to bi značilo da je hrišćanstvo kao takvo antisemitsko, jer ono počiva upravo na uverenju da je Isus Nazarećanin Mesija, tj. Hristos. Onaj ko bi, zarad verske tolerancije, političke korektnosti i slično, odustao od takve tvrdnje, prestao bi da bude hrišćanin.

Uprkos tome što je tokom istorije bilo ne samo ispoljavanja verske mržnje prema Jevrejima nego i pogroma, ipak bi krajnje jednostrano bilo reći da je hrišćanstvo antisemitsko. Naime, sam Isus je jevrejskog porekla, baš kao i njegova majka, najbliži učenici i članovi prvih hrišćanskih zajednica. Kao što je poznato, hrišćanstvo je u svoje svete spise uključilo i starozavetne; po hrišćanskom učenju pri kraju vremena deo jevrejskog naroda će uvideti grešku i priznati Isusa za Mesiju (Rimlj. 11). Budući da je po hrišćanstvu Bog ljubav, da ono uči da treba voleti čitavu tvorevinu, pa samim tim i svoje neprijatelje, osećanje mržnje bi bilo teško pripisati duhovno uznapredovalim hrišćanima. Pre bi se moglo reći da je stav odbijanja karakterističan za judaizam. Za razliku od hrišćanstva, koje sebe doživljava kao nadovezivanje na starozavetnu tradiciju, judaizam odbacuje Isusa, tvrdeći da se ne radi o Mesiji već o varalici, jeretiku i sl. Takva tvrdnja svakako je uvredljiva za hrišćane, u najmanju ruku kao i ona o Jevrejima kao „Bogoubicama“.

No vratimo se na razliku između znanja i vere. Prnjat, naravno, ne tvrdi da je hrišćansko učenje pogrešno niti da Isus nije Hristos, već u duhu prosvetiteljstva zastupa uobičajenu tezu da mi to ne možemo znati, budući da se ovde radi o pukom verovanju, a ne o znanju. Po ovom uverenju, religija je zapravo stvar vere i ne može, kao ni metafizika, pretendovati na istinu. Dok rigidniji zastupnici prosvetiteljskog uverenja, u koje Prnjat svakako ne spada, katkad čak svode religiju na nivo sujeverja, oni umereniji smatraju da je znanje vezano za (naučno proverljive) činjenice, a religiju kao puko subjektivno mnjenje smeštaju u sferu

2 Kindić Z., Mesijanska ideja u novovekovnom judaizmu, *Filozofija i društvo* br. 1, Beograd 2009, str. 50-51.

privatnosti. Negujući relativističko shvatanje istine, zastupnici prosvetiteljske ideje smatraju da se na taj način onemogućava verska isključivost, a pogotovo fanatizam. Svako ima pravo da veruje u šta želi, ali svoje uverenje (budući da nije objektivna istina) ne sme da nameće drugima.

Na prvi pogled, za sve one koji su vaspitani u prosvetiteljskom duhu, može se učiniti da je stvar sasvim jasna: religija nikako ne sme pretendovati na znanje, već jedino na veru, koja predstavlja nekakvu vrstu mnjenja. Samim tim, za obrazovanu osobu, a pogotovo onu koja se bavi filozofijom, sasvim bi neprimereno bilo da tvrdi da je Isus bio Hristos. I zaista u našim intelektualnim krugovima takvi iskazi zvuče ne samo krajnje dogmatski nego i nepristojno. Niko doduše ne zabranjuje da se veruje u bilo šta, pa i u Isusa Hrista, ali da se to javno iznosi, pretendujući pritom da se radi o istini, e to je već previše, jer se time navodno izdaje profesija. Po standardima dominantnog mišljenja, takva osoba se sa visina nepristrasnog, kritičkog mišljenja survava u dogmatski bezdan teologije. Umesto da bude samostalan, kritički mislilac, koji sve podvrgava nepristrasnoj instanci uma, ona postaje zaslepljeni sledbenik nekakvog dogmatskog učenja.³

Ali da li je to ipak zaista tako? Da li se možda i u sferi religije može govoriti o znanju? Ako je suditi po iskazima svetitelja, može. Podsetimo na razgovor koji je sv. Nikolaj Srpski vodio u logoru u Dahauu sa mladim nemačkim oficijom:

„Da li Vi zaista verujete u Boga?”

Ne, rekoh ja.

“Srećan sam što vidim kulturna čoveka”, obradovao se on, pa nastavi: “Kad sam bio dečak, ja sam verovao, jer su me tako učili, ali sada uopšte ne verujem.”

Ja mu rekoh:

“Moj slučaj je drugačiji od Vašeg. Kad sam bio dečak, ja sam verovao, ali sada ne moram više da verujem, jer znam da Bog postoji. Kroz iskustvo moja je vera postala znanje. Sada znam da Bog postoji.”⁴

3 Iako je na našoj, pa i evropskoj intelektualnoj sceni najpoželjnija agnostička pozicija, valjalo bi podsetiti one intelektualce koji doduše veruju u Isusa Hrista, ali se stide i ustežu da to iskažu, jer bi se time ogrešili o vladajuće intelektualne standarde i izložili podsmehu, čuvenih Hristovih reči: „Jer ko se postidi mene i mojih reči njega će se Sin Čovečiji postideti kada dođe u slavi svojoj i Očevoj i svetih anđela“ (Lk. 9, 26).

4 Sveti Nikolaj Ohridski i Žički, *Kroz tamnički prozor*, Zrenjanin 2004, str. 8-9.

Za svakog ko se drži isključivo prirodnog svetla ljudskog razuma nameće se pitanje otkud pravo zatočenom episkopu na takav odgovor kad je, kao što je Kant pokazao, postojanje Boga nedostupno ljudskom umu. Zar ne bi bilo primerenije da je naprosto rekao da veruje, a ne da pretenduje na znanje?

Kao opravdanje za takav odgovor sv. Nikolaja Srpskog, recimo da znanje nije ograničeno na razumsku sferu, već da je moguće i tzv. nadumno saznanje, ono koje se stiže mističkim uvidom. Iako je za većinu nas takav uvid nedostižan, budući da on podrazumeva prethodno očišćenje srca i sagorevanje ega – što je veoma težak i neizvestan poduhvat, ipak nemamo pravo da poričemo njegovu mogućnost.

Što se tiče hrišćanskog učenja, ono nije puka gomila okamenjenih dogmi koje vernici moraju nekritički usvojiti, već može biti predmet lične, opitne provere. Veliki crkveni oci, ne samo davno prošlih vremena nego i savremeni, lično su se uverili u istinitost hrišćanskog učenja. Tako starac Siluan tvrdi da, kada bi kojim slučajem nestali i *Biblija* i svetootački spisi, hrišćansko učenje bi, zahvaljujući ličnom mističkom uvidu savremenih otaca, ponovo bilo uspostavljeno. Reči bi, doduše, neizbežno bile različite, ali smisao bi ostao isti.

Na osnovu rečenog, sledi da znanja ima i u religiji. Vera je naime niži nivo pristupa Bogu, karakterističan za većinu ljudi. Znanje je posed izrazite manjine, onih koji su imali lično iskustvo mističnog susreta sa Bogom. Kao što kaže starac Siluan, „Jedno je verovati u Boga, a drugo je znati Boga“⁵. Pritom valja istaći da se ne radi o znanju koje je naprosto stečeno i izboreno, već o nečemu što je osobi koja je sagorela ego, u kojoj nema gordosti, od Boga darovano. Pukim trudom, lišenim Božje blagodeti, duhovni tragalac će verovatno umesto da dospe do istine zabasati u prelest, duhovnu obmanu. U svim duhovnim tradicijama ukazuje se na opasnost da osoba koja nije sagorela ego dospe na stranpaticu i uобрази da je u posedu istine.⁶

Za prosvetljenog čoveka, koji nije obasjan natprirodnom svetlošću, nameće se pitanje zašto bismo uopšte verovali u istinitost tzv. mističkih uvida kada se sami nismo u to uverili. Možda se ipak radi o pukoj zabludi, fantaziji, halucinaciji? Uostalom, na

5 Arhimandrit Sofronije, *Starac Siluan*, Manastir Hilandar 1998, str. 91.

6 Kao kriterijum da li je nesvakidašnji ushićujući doživljaj zaista bio istinsko duhovno viđenje ili puka maštarija, starac Siluan navodi stanje čoveka po povratku iz njega u tzv. normalno stanje. „Ako se po povratku kao plod viđenja pojavi gordost i ravnodušnost prema sudbini sveta i čoveka, nema sumnje da je ono bilo lažno“. Dakle ako se „posle ovakvog duhovnog stanja, doživljenog kao bogoviđenje i bogoopštenje, ne oseća ljubav prema neprijateljima i, sledstveno, prema čitavoj tvorevini, očigledno je da viđenje nije bilo pravo, tj. nije bilo u istinitom Bogu“ (Ibid., str. 114).

mogućnost prelesti upozorava se i unutar same religije. Umesto rizika pojedinačne, subjektivne, neproverljive paraistine, zar nije opravdanije držati se „demokratske“, objektivno proverljive istine? Uostalom, i religije, koje pretenduju na nadumne uvide i posedovanje tzv. otkrivene istine, često tvrde sasvim različite stvari. Zašto bismo davali jednoj prednost u odnosu na drugu?

Uz to, moglo bi se prigovoriti i sledeće: recimo da ima retkih pojedinaca koji poseduju znanje stečeno ličnim, opitnim iskustvom. Njima bi se možda moglo priznati pravo da izriču tvrdnje kao da se radi o znanju, ali ne i velikoj većini ljudi koji su lišeni mističkog uvida. Oni bi morali da se, što bi rekao Prnjat, jasno ograde i kažu da se radi samo o verovanju, ali ne i o znanju.

Poslednji prigovor je delimično opravdan. Zaista, pretvarati se da poseduješ ličan mistički uvid u nešto što poznaješ samo iz druge ruke, bilo bi za svaku osudu. Ogromna je razlika između onog što je čovek lično uvideo i onog što samo intelektualno poznaje, odnosno onog u šta samo veruje.

Ipak to ne znači da onaj ko nije iskusio mistički susret sa Hristom nema prava da tvrdi da je Isus Mesija, tj. Hristos. Uostalom, i osobe koje su puki laici pretenduju da govore istinu kada se pozivaju na dostignuća naučnika. Oni se ne ograđuju da samo veruju da je to tako, već imajući poverenje u stručnost onih koji su do tih rezultata došli i mogućnost provere, smatraju da govore istinu. Analogno tome, i oni koji ne poseduju mističko znanje mogu da se oslone na „stručnost“ mistika i načelnu mogućnost provere.

Ali čak i osoba koja bi, u strogom smislu reči, smela da kaže da samo veruje, a ne i da zna, mogla bi da navede čitav niz argumenata koji govore u prilog tvrdnji da je Isus odista bio Hristos, da je pogrešno očekivati dolazak nekog drugog Mesije. Ako se setimo koliko je surov bio progon prvih hrišćana, teško bi se moglo očekivati da će neko pristati na nepotrebno mučeništvo ukoliko nije čitavim svojim bićem uveren da je raspeti Isus ne samo bio Mesija nego i da je vaskrsao. Podnošenje strahovitih mučenja bilo je moguće samo zahvaljujući Hristovoj podršci, koju je mučenik neposredno iskusio. Uostalom, da Isus nije vaskrsao i javio se apostolima, oni bi ostali preplašeni i malodušni, a hrišćanstva ne bi ni bilo.

Gamalilov savet članovima Sinedriona, koji su silom pokušavali da onemoguće misionarsku delatnost apostola, sam po sebi dovoljno govori: „Prođite se ovih ljudi i ostavite ih, jer ako bude od ljudi ova namisao ili delo, propašće. No ako je od Boga ne možete ga uništiti, da se kako i bogoborci ne nadete“ (D. ap.

5, 38-39). Sledbenici lažnih mesija i pre i posle Isusa brzo bi se razočarali i pokolebani neispunjenim očekivanjima okretali leđa tobožnjem Mesiji. Međutim hrišćanstvo traje već dva milenijuma. Svako se može lično uveriti, pod uslovom da se odvaži na avanturu probražavanja vlastite pale prirode, u njegovu duhovnu snagu. Ako je nekome Jerusolim teško dostupan, pa nema iskustvo spuštanja blagodatnog ognja u crkvi Hristovog groba na Veliku subotu – netvarnog ognja koji neko vreme gori i svetli, ali ne peče, može da se i ovde suoči sa fenomenom netrudežnih moštiju. Svakako nije u skladu sa prirodnim zakonima i očekivanjima zdravog ljudskog razuma što se tela svetitelja ne raspadaju, što neke ikone mirotoče, čudotvore itd. Mogućnost da se oseti blagodatno dejstvo svetih tajni, kao što je pričešće, na raspolaganju je svakome ko zaista traži istinu, ko ne robuje prosvetiteljskim predrasudama.⁷

Na osnovu rečenog, nemoguće bi bilo očekivati da hrišćanstvo bude živa vera, da blagodat Svetog Duha ispunjava mističko telo Crkve, a da glava tog tela ne bude Hristos nego puka varalica, jeretik, lažni mesija. Ma koliko smetalo onima koji su navikli na relativizam po pitanju istine, mora se primetiti da sadržaj istine nije isti u svim religijama. U nekima je više istine, u nekima manje. Religije, a u njih se ubrajaju i politeističke, možemo slikovito predstaviti kao terapije koje pomažu čoveku da se duhovno isceli. Neke od njih su dobre, neke loše, neke izvrsne. Mada se verovatno ni u jednoj od njih Bog do kraja i apsolutno nije otkrio, ne treba ih mešati niti izjednačavati, već odabrati onu koja pruža najbolje izgleda na spasenje. A to je upravo ona koja je najistinitija! Naravno svako ima pravo da sam izabere da li će biti ateista, agnostik ili pripadnik neke religije.

Završna napomena

Iako bi bilo preterano na osnovu pojedinačnog slučaja izvlačiti dalekosežne zaključke, čini mi se ipak da peripetije oko pokušaja objavljivanja ovog polemičkog teksta sugerišu da zastupnici tzv. prosvetljenog mišljenja nisu baš toliko tolerantni, bar ne onoliko koliko bi se očekivalo od nastavljača Volterove (Voltaire) tradicije. Stvorena je navika da se dogmatska isključivost pripisuje religioznim misliocima, dok bi navodno karakteristike prosvetljenih mislioca bile: otvorenost, tolerantnost, negovanje prava na različitost, spremnost na dijalog. Ne upuštajući se u pretpostavke kako bi sam Volter ocenio ovaj slučaj, ukazujem samo na činjenicu da je glavni urednik časopisa *Filozofija*

⁷ Po hrišćanskom učenju, važnije od pukog intelektualnog poznavanja dogmi je lično iskustvo. Umesto da se neko ubeđuje u istinitost Hristove poruke ljubavi, svakome se preporučuje da se sam uveri. Otuda i poziv: „Dodi i vidi!“ (Jn. 1, 46).

i društvo odbio da objavi ovaj polemički tekst, s obrazloženjem da se radi o naučnom časopisu, pa je pozivanje na Bibliju i sv. Nikolaja Velimirovića nenaučno. U odgovoru glavnom uredniku primetio sam da se u imenu časopisa nalazi i reč „filozofija“, da on ne mora da deli mišljenja autora, kao i da sam može u sledećem broju da kritikuje dotični tekst itd. Pritom nisam želeo da se prepirem i insistiram na objavljivanju. Smatrao sam da ću tekst moći da objavim u nekom drugom časopisu. Ali prevario sam se. Glavni urednici časopisa *Theoria*, *Religija i tolerancija*, *Sveske i Interkulturalnost*, uz navođenje različitih formalnih razloga, nisu bili spremni na to.

Ostaje nam da se zapitamo: da li je otvorenost za drugačije mišljenje onih koji slede prirodno svetlo ljudskog uma ograničena samo na one koji se bespogovorno povinuju propisanim pravilima igre? Ako su oni koji dovode u pitanje ta pravila, budući da ih doživljavaju kao samonametnute stege, neprimereni partneri za dijalog, onda bi to bilo pogubno upravo za (samo)kritički duh prosvetećenosti.⁸

LITERATURA:

Biblija – Sveto pismo Starog i Novog zaveta, Glas crkve, Valjevo 2005.

Sveti Nikolaj Ohridski i Žički, *Kroz tamnički prozor*, Petrovgrad, Zrenjanin 2004.

Prnjat A., O jezičko-ekspresivnom paternalizmu: replika Mihailu Markoviću, *Filozofija i društvo* br. 3, Beograd 2009.

Arhimandrit Sofronije, *Starac Siluan*, Manastir Hilandar 1998.

Kindić Z., Mesijanska ideja u novovekovnom judaizmu, *Filozofija i društvo* br. 1, Beograd 2009.

Zoran Kindić

University of Belgrade, Faculty of Political Sciences, Belgrade

THE CRITICAL REFERENCE TO DISTINCTION BEETWEN KNOWLEDGE AND FAITH

Abstract

In connection with the polemics between Mihailo Marković and Aleksandar Prnjat the author puts into question the usual distinction between knowledge and faith. He adduces the phenomenon of mystical knowledge as an argument that religion cannot be reduced to faith. Although the suprarational knowledge is very hard to attain because it implies the overcoming of ego, its possibility refutes narrowing of knowledge to mere understanding.

Key words: *faith, knowledge, mysticism, truth, ego*

⁸ Da zatamnjujuća tendencija prosvetećenosti ipak nije baš toliko izražena koliko bi moglo da nam se učini, pokazuje i primer Aleksandra Prnjata koji je samoinicijativno autoru ovog teksta ponudio da se navedeni tekst objavi nakon što je autor nakon više neuspešnih pokušaja već digao ruke od takve namere.
